

JÓZEF RODZIEWICZ

CHARAKTER PRAWNY RACHUNKU ROZLICZENIOWEGO

Do podstawowych zasad gospodarki planowanej w krajach socjalistycznych należy gromadzenie wolnych środków pieniężnych jednostek gospodarki uspołecznionej w banku¹. Zasada ta jest wynikiem ustroju polityczno-gospodarczego, który opiera się, między innymi, na uspołecznionych bankach i przedsiębiorstwach, stanowiących mienie ogólnonarodowe². Zasada koncentracji środków pieniężnych realizowana jest przez bank i przez przedsiębiorstwa. Narodowy Bank Polski działa w oparciu o ustawę³, która ustala jego funkcje. Obok innych zadań NBP realizuje „politykę pieniężną i kredytową państwa zgodnie z wytycznymi Ministra Finansów”⁴. Przedsiębiorstwo państwowe, powoływane do życia w drodze zarządzeń właściwych organów państwowych, jest „podstawową jednostką organizacyjną gospodarki planowej”⁵. Ani bank, ani przedsiębiorstwo nie decydują o sobie, obie te jednostki istnieją z woli państwa, realizują zadania wytyczone przez państwo i korzystają z samodzielności działania w granicach ustalonych przez prawo.

Przedsiębiorstwo w gospodarce towarowej nie może działać bez środków pieniężnych, posiadając zaś środki pieniężne obowiązane jest przechowywać je na rachunku bankowym (rozliczeniowym)⁶,

¹ W. I. Lenin, Dzieła, t. 27, Książka i Wiedza, Warszawa 1954, s. 328.

² Konstytucja PRL z 22 lipca 1952 r., art. 7 i 8 (Dz. U. 33/232/52 zm. Dz. U. 61/329/57).

³ Ustawa z 2 grudnia 1958 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz. U. 72/356/58).

⁴ Ustawa o NBP, art. 5.

⁵ Dekret z 26 października 1950 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz. U. 18/111/60), art. 1.

Ustawa z 1 lipca 1958 r. o rozliczeniach pieniężnych jednostek gospodarki uspołecznionej (Dz. U. 44/215/58), art. 2.

z wyjątkiem drobnych sum, które ma prawo lokować poza bankiem⁷, a właściwy oddział banku jest obowiązany przyjmować wpłaty jednostek uspołecznionych i gromadzić te środki pieniężne na odpowiednich rachunkach.

Z zasad gospodarowania środkami pieniężnymi wynika, że muszą one być ewidencjonowane, a struktura organizacyjna obiegu wymaga istnienia rachunku bankowego jako instrumentu, przy pomocy którego bank i przedsiębiorstwo realizuje zadania związane z obrotem pieniężnym.

Na tle powyższych ustaleń powstaje zagadnienie, jaki charakter prawny posiada rachunek bankowy w naszej gospodarce, czy bank otwiera rachunek rozliczeniowy dla określonego przedsiębiorstwa w wyniku „porozumienia”, „umowy”, zawieranej między bankiem a przedsiębiorstwem czy też rachunek rozliczeniowy otwierany jest w oparciu o nakaz prawny? Czy między bankiem a przedsiębiorstwem zawierana jest w ogóle umowa o rachunek bankowy w rozumieniu prawa zobowiązaniowego, prawa cywilnego?

W literaturze utarł się pogląd, że rachunek bankowy jest w zasadzie wynikiem umowy między bankiem i przedsiębiorstwem⁸. Mówimy w zasadzie dlatego, że nigdy nie wypowiedziano poglądu, iż jest to klasyczna umowa w rozumieniu prawa cywilnego, lecz że jest to umowa *sui generis* lub odrębny rodzaj umowy itp.⁹. Brak zgodności poglądów na tę instytucję występuje nawet u jednego i tego samego autora¹⁰.

⁷ Rozporządzenie Min. Finansów z 13 sierpnia 1958 r. w sprawie zasad gospodarki kasowej jednostek gospodarki uspołecznionej (Dz. U. 54/263/58), § 3.

⁸ Porównaj np.: M. Gersdorf, T. Michałowski, *Zasady prawne rozliczeń za dostawy, usługi i roboty*, Wyd. Prawn., Warszawa 1957, s. 243; E. A. Flejszic, *Rasczotnyje i krieditnyje prawootnoszenija*, Moskwa 1956, s. 70; Z. I. Szkundin, *O juridycznej prirode rasczotnogo szczota*, „Sowietskoje Gosudarstwo i Prawo” 1955, nr 5, s. 3.

⁹ Por. np. Z. I. Szkundin, op. cit., albo Z. I. Szkundin, *Radzieckie prawo cywilne*, Podręcznik, t. II, Warszawa 1955, rozdz. XIII, s. 198.

¹⁰ M. Gersdorf, *O rachunku rozliczeniowym*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1953, nr 9, s. 325 n., twierdzi, że „umowa o rachunek rozliczeniowy stanowi odrębną instytucję socjalistycznego prawa bankowego”. M. Gersdorf, T. L. Michałowski, *Przepisy o rachunku bankowym w projekcie kodeksu cywilnego*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1954, nr 12, wypowiadają pogląd, że normy prawa finansowego decydują o zawarciu umowy cywilnoprawnej o rachunek rozliczeniowy. M. Gersdorf, T. Michałowski, *Zasady prawne rozliczeń za dostawy, usługi i roboty*, op. cit., twier-

Przepisy dla posiadaczy rachunków bankowych w NBP (w dalszym ciągu „Przepisy”) ¹¹ — w postanowieniach wstępnych zawierają stwierdzenie, że „ustalają wzajemne prawa i obowiązki Banku oraz posiadaczy rachunków bankowych”, bank „przez umowę rachunku bankowego” zobowiązuje się do określonych czynności, do określonych świadczeń. Zwroty te są jednak pozbawione treści, jeżeli terminu „umowa o rachunek bankowy” nie chcemy traktować jako określenia symbolicznego jedynie.

Celem otwarcia rachunku bankowego przedsiębiorstwo składa: a) wniosek — na ustalonym formularzu, z prośbą o otwarcie odpowiedniego rachunku, b) określone przepisami dokumenty, uzasadniające prawo, a także obowiązek posiadania odpowiedniego rachunku w banku oraz c) potwierdzenie przyjęcia do wiadomości i stosowania przepisów dla posiadaczy rachunków bankowych. „Przepisy” powiadają, że „otwarcie rachunku następuje po wyrażeniu zgody przez Bank”.

Formularz składany przez jednostkę otwierającą odpowiedni rachunek w banku, w nomenklaturze przepisów bankowych nosi nazwę „karty wzorów podpisów”. Istotnie z treści i układu formularza wynika, że głównym praktycznym celem jest w danym przypadku ustalenie osób uprawnionych do wydawania dyspozycji finansowych w imieniu określonej jednostki. Formularze takie składają nie tylko przedsiębiorstwa na rozrachunku gospodarczym, lecz wszystkie jednostki uspołecznione, nie wyłączając budżetowych, które muszą posiadać właściwy rachunek w banku.

„Oświadczenia woli” stron podpisujących formularz wyrażają się: po stronie jednostki wnoszącej o otwarcie rachunku bankowego — w prośbie o otwarcie ściśle oznaczonego przepisami rachunku bankowego i w oświadczeniu, że rachunkiem będą dysponować określone osoby „na warunkach przepisów dla posiadaczy rachunków bankowych”, po stronie zaś banku — w wyrażeniu zgody na otwarcie rachunku. Zasadniczą treścią przepisów dla posiadaczy rachunków bankowych są normy o charakterze instrukcyjnym i porządkowym. Normy te ustalają przede wszystkim rodzaje rachunków ban-

dą, między innymi, że instytucja rachunku bankowego „rozpatrywana z punktu widzenia prawa cywilnego, a więc w ramach tylko stosunków cywilnoprawnych sprowadza się do umowy o rachunek bankowym — jako instytucji prawa zobowiązaniowego” (s. 243).

Przepisy dla posiadaczy rachunków bankowych w Narodowym Banku Polskim, Wydawn. NBP, Warszawa, czerwiec 1956 r.

kowych i formalności związane z otwieraniem tych rachunków, ich prowadzeniem, zamykaniem itd.

Czy można wniosek o otwarcie rachunku bankowego, składany przez przedsiębiorstwo, uznać za ofertę w rozumieniu prawa cywilnego? W tym rozumieniu oferta jest propozycją, która może być przez drugą stronę przyjęta lub odrzucona¹². Nie zawsze oczywiście można dokładnie wyodrębnić w umowie ofertę i jej przyjęcie, oferta też może nie zawierać postanowień, które są regulowane w ustawie (normy dyspozytywne), istotne jest jednak przy zawieraniu umowy w drodze oferty, że strony wyrażają w ten sposób swoją wolę i cechuje je pewna równorzędność.

Przedsiębiorstwo składając kartę z wzorami podpisów nie wyraża swojej woli w rozumieniu prawa cywilnego i niczego nie proponuje, lecz dopełnia jedynie formalności, które są nieodzowne przy wykonaniu obowiązku otwarcia rachunku bankowego. Podobną deklarację składa przedsiębiorstwo w urzędzie prowadzącym rejestr przedsiębiorstw państwowych, czego nie traktujemy jako oferty.

Ten obowiązek składania deklaracji o otwarcie rachunku bankowego i dopełnienia formalności z tym związanych ciąży personalnie na kierowniku przedsiębiorstwa i głównym księgowym. Za niedopełnienie tego obowiązku grozi odpowiedzialność karno-administracyjna¹³. Do składania natomiast oświadczeń w imieniu przedsiębiorstw w zakresie praw i obowiązków majątkowych potrzebne jest współdziałanie dwóch osób. Osobami tymi mogą być: dyrektor, jego zastępca i ustanowieni pełnomocnicy¹⁴. Natomiast oświadczeń tych w imieniu przedsiębiorstwa nie składa i nie może składać główny księgowy, który sam, lub przez osobę przez niego upoważnioną, wspólnie z dyrektorem, lub osobą przez niego upoważnioną — podpisuje dokumenty obrotu pieniężnego, obrotu materiałami i towarami oraz dokumenty o charakterze rozliczeniowym, stanowiące podstawę do otrzymania lub wydania środków pieniężnych, materiałów albo towarów¹⁵, czyli podpisuje dokumenty o charakterze wtórnym. Tego typu dokumentem jest też deklaracja składana w banku przez przedsiębiorstwo przy otwieraniu rachunku banko-

¹² Porównaj np. Longchamps de Bergier, *Zobowiązania*, wyd. 3, opracowane przez prof. dra J. Górskiego, Księgarnia Akad. Spółdz., Poznań 1940, s. 168 n.

¹³ Ustawa o rozliczeniach pieniężnych, art. 11.

¹⁴ Dekret o przedsiębiorstwach państwowych, art. 16.

¹⁵ „Przepisy” pkt 15 n.

wego, dlatego też podpisuje ją główny księgowy, który nie występuje w tym przypadku jako reprezentant strony zawierającej umowę, lecz jako organ wewnętrznej kontroli finansowej przedsiębiorstwa, do zakresu którego należy, między innymi, kontrola obrotów i rozliczeń z bankiem¹⁶.

Zgodę na otwarcie rachunku bankowego lub odmowę wyraża w imieniu banku główny księgowy oddziału banku¹⁷. Bank sprawdza i kontroluje, czy przedsiębiorstwo ubiegające się o otwarcie rachunku bankowego dopełniło formalności z tym związanych, a więc, czy złożono aktualny odpis rejestru i nominacji głównego księgowego, a jeżeli chodzi o przedsiębiorstwa nowo otwarte, czy załączono akt o utworzeniu przedsiębiorstwa itd. Jeżeli przedsiębiorstwo spełni formalne wymagania zawarte w przepisach dla posiadaczy rachunków bankowych, bank w żadnym przypadku nie może odmówić otwarcia rachunku rozliczeniowego. Przeciwnie, gdyby bank stwierdził, że przedsiębiorstwo np. nie posiada rachunku bankowego (co w praktyce jest niemożliwe) lub gromadzi środki pieniężne poza bankiem w sumach przekraczających dozwolone granice, że przeprowadza rozliczenia poza bankiem itd., to bank, obok właściwego organu Najwyższej Izby Kontroli lub organu kontroli i rewizji finansowej, ma obowiązek wystąpić z wnioskiem o wszczęcie postępowania karno-administracyjnego przeciwko osobom odpowiedzialnym za ten stan rzeczy¹⁸.

Z powyższych ustaleń wynika, że formularz składany przez przedsiębiorstwo przy otwieraniu rachunku rozliczeniowego nie jest ofertą w rozumieniu prawa cywilnego, lecz ma charakter wniosku, deklaracji, a nawet podania¹⁹, a decyzja banku w przedmiocie otwarcia rachunku bankowego nie może być uznana za przyjęcie albo odrzucenie przez bank „oferty”, ale ma cechy decyzji administracyjnej, przy podejmowaniu której bank nie występuje w charakterze „strony zawierającej „umowę”, lecz w charakterze organu finansowego.

takiej sytuacji nie może być mowy o równości „stron”, co jest

¹⁶ Vide uchwała Rady Ministrów z 12 maja 1959 r. w sprawie rewizji finansowo-księgowej państwowych jednostek organizacyjnych (M. P. 58/278/59).

¹⁷ Vide część „D” formularza „karty wzorów podpisów”, wzór: F — 4009.

¹⁸ Ustawa o rozliczeniach pieniężnych, art. 11 ust. 3.

¹⁹ Por. S. Rozmaryn. *Organizacja obrotu bezgotówkowego w ZSRR*, „Wiadomości NBP” 1948, nr 4, s. 27.

warunkiem koniecznym przy zaciąganiu zobowiązań wzajemnych — w rozumieniu prawa cywilnego²⁰.

Z podobnych względów nie może się utrzymać pogląd, że bank i przedsiębiorstwo zawierają umowę w oparciu o ustalony przez bank regulamin — w rozumieniu art. 71 k. z.²¹. Pozornie może się wydawać, że tak zwana umowa o rachunek bankowy dochodzi do skutku właśnie przez przyjęcie przez przedsiębiorstwo warunków ustalonych przez bank w tzw. przepisach dla posiadaczy rachunków bankowych, które należałoby uznać za regulamin w rozumieniu art. 71 k. z. Zgodnie jednak z art. 71 § 3 k. z. „regulamin nie może sprzeciwiać się umowie”. Regulamin zatem „musi pozostawać w ramach istotnych postanowień zawartych w umowie łącznie z jej interpretacją”²². Czyli wówczas możemy mówić o regulaminie jako uzupełnieniu umowy, gdy istnieje umowa, gdy między stronami powstaje stosunek zobowiązaniowy oparty na oświadczeniach woli. Przy otwieraniu rachunku bankowego sytuacja taka nie zachodzi. Rachunek bankowy powstaje w wyniku nakazu ustawowego, w wyniku przymusu prawnego i w obliczu faktu, że bez rachunku bankowego przedsiębiorstwo nie może funkcjonować. „Przepisy” bankowe nie mają charakteru regulaminu, gdyż nie uzupełniają żadnej umowy, lecz stanowią szczegółowe normy regulujące, m. in. technikę operacji bankowych, zasady, w oparciu o które przedsiębiorstwo może korzystać z rachunku bankowego, dysponować sumami wpływającymi na ten rachunek itd. Niezależnie od norm zawartych w „przepisach” bankowych obowiązują także bank i przedsiębiorstwo przepisy zawarte w normach prawnych stanowiących system finansowy państwa. W systemie tym bank i przedsiębiorstwo występują przede wszystkim jako realizatorzy, jako wykonawcy dyspozycji.

Znane są wprowadzie w prawie cywilnym sytuacje, przy których instytucje, a także osoby fizyczne muszą korzystać ze świadczeń na warunkach podyktowanych przez drugą stronę, np. przy korzystaniu

²⁰ Por. J. Wiszniewski, *System projektu kodeksu cywilnego PRL*, „Państwo i Prawo” 1955, nr 1. Autor uważa, że wprowadzenie do projektu prawa cywilnego przepisów prawa finansowego, dotyczących rachunku bankowego, doprowadziło „do niezwykle w stosunkach cywilnoprawnych sytuacji, a mianowicie do wyposażenia jednej strony w możliwość jednostronnego kształtowania stosunków z drugą stroną” (s. 69).

²¹ Por. Z. Warman, *Z aktualnych zagadnień obrotu czekowego*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1953, nr 1.

²² R. Longchamps de Bergier, op. cit., s. 178.

z usług kolei, hoteli, poczty, radia, elektrowni itd. Wydawałoby się więc, że podobnie jest w przypadku rachunku bankowego. Jest to jednak tylko pozorne podobieństwo. Przy korzystaniu z usług kolei, hotelu, elektrowni itd. możemy mówić jedynie o pewnym przymusie ekonomicznym, cywilizacyjnym itp., a nie o przymusie prawnym. W zasadzie zatem istnieje możliwość nie skorzystania z tego rodzaju usług. Tymczasem w przypadku rachunku bankowego istnieje bezsprzecznie przymus prawny. Wchodząc w stosunki zobowiązaniowe z hotelem, elektrownią, koleją itp., korzystający z tych usług działa w interesie własnym, natomiast przedsiębiorstwo, jak również i bank, korzystając z rachunku bankowego, działają przede wszystkim jako realizatorzy powierzonych im przez państwo zadań.

Z podobnych względów nie można podciągnąć faktu załatwiania formalności przez bank i przedsiębiorstwo przy otwieraniu rachunku bankowego pod tzw. umowę adhezyjną, gdyż i tu musi — chociaż w ograniczonym zakresie — wystąpić oferta i jej przyjęcie, czyli musi być przejaw oświadczenia woli w tzw. poddaniu się — adhezji, a więc powinna istnieć możliwość odmowy poddania się²³, co jest przy rachunku bankowym wykluczone.

Niezależnie od powyższych ustaleń powstaje zagadnienie, czy w przypadku gdy instytucja tego rodzaju jak np. kolej, poczta, radio itd., posiadająca prawo wyłączności (monopol) i dyktująca jednostronnie warunki, a między innymi ceny, nie ztraca charakteru strony, charakteru kontrahenta — w rozumieniu prawa zobowiązaniowego, a nie nabiera cech urzędu, posiadającego prawo podejmowania decyzji o charakterze administracyjnym, a dyktowane opłaty za usługi ztracają charakter cen. Jest to jednak problem szerszy, wykraczający poza ramy niniejszego opracowania.

Z aktualnie obowiązujących norm prawnych wynika bezspornie, że w ustroju socjalistycznym bank spełnia przede wszystkim funkcje organu administracji finansowej. Przy pełnieniu tych zadań bank nie jest i nie może być traktowany jako strona i „nie ponosi odpowiedzialności za szkody powstałe dla posiadacza rachunku bankowego w związku z wykonywaniem kontroli finansowej”²⁴. Posługując się starą nomenklaturą, bank w ustroju socjalistycznym jest instytucją prawa publicznego²⁵, jest przede wszystkim urzędem.

²³ Ibidem, s. 72 i 179.

²⁴ Przepisy dla posiadaczy rachunków bankowych, pkt 89.

²⁵ Vide J. Lubowicki, *Upaństwowienie banków*, „Życie Gospodarcze” 1949, nr 2.

Nie ulega kwestii, że pewne stosunki zachodzące między bankiem i przedsiębiorstwem mają cechy stosunków cywilnoprawnych, podstawowe jednak czynności banku, związane z posiadaniem przez przedsiębiorstwo rachunku bankowego, mają charakter czynności wypływających z funkcji banku jako urzędu, a nie z jego funkcji jako „kontrahenta”. W stosunkach między bankiem a przedsiębiorstwem państwowym, występujących na tle rachunku bankowego jako instytucji prawa finansowego, wykorzystywane są terminy, które wykształciły się w innych warunkach ustrojowo-gospodarczych w ramach prawa cywilnego, co nie oznacza przejęcia pojęć, lecz najczęściej oznacza jedynie posługiwanie się terminami zaczerpniętymi z innych dziedzin prawa²⁶.

Zasadniczym celem wiążącym się z rachunkiem bankowym jest gromadzenie na tym rachunku środków pieniężnych przez przedsiębiorstwo oraz dokonywanie za jego pośrednictwem rozliczeń pieniężnych²⁷. Przy realizacji pierwszego zadania bank występuje przede wszystkim, jeżeli nie wyłącznie, jako urząd. Nie można tego stosunku zachodzącego między bankiem a przedsiębiorstwem uznać za umowę depozytu nieprawidłowego²⁸ lub za umowę pożyczki²⁹. Stosowanie pojęć prawa cywilnego do odmiennych stosunków, powstających między bankiem a przedsiębiorstwem na tle rachunku bankowego, może mieć jedynie znaczenie pomocnicze, symboliczne³⁰.

²⁶ Por. S. Rosmarin, *Prawo podatkowe a prawo prywatne w świetle wykładni prawa*, Lwów 1939, s. 149.

²⁷ Ustawa o NBP, art. 18 i 19.

²⁸ M. Gersdorf, T. Michałowski, *Zasady prawne rozliczeń za dostawy, usługi i roboty*, op. cit. Autorzy, oceniając charakter prawny rachunku bankowego, twierdzą, że „stosunek prawny należy ... tu oceniać, w braku specjalnych przepisów, według przepisów kodeksu zobowiązań o depozycie nieprawidłowym” (s. 264).

²⁹ Szereg autorów radzieckich uważa, że lokowanie środków pieniężnych przez przedsiębiorstwo na rachunku bankowym, ma cechy umowy pożyczki. Np. M. M. Ussoskin, *Organizacja i planowanie kredytu w ZSRR*, 1951, między innymi twierdzi, że „bank jako pożyczkobiorca mobilizuje w swoich rękach duże rezerwy pieniężne” (s. 49), że bank, „gromadząc wolne środki obrotowe jednostek gospodarczych i instytucji ... wchodzi z nimi w stosunki kredytowe i staje się pożyczkobiorcą” (s. 62). B. M. Batyriew, *Organizacja i planowanie obrotu pieniężnego w ZSRR*, 1952, twierdzi, że „zapisy na rachunkach bankowych są w istocie rzeczy zobowiązaniami kredytowymi banku” (s. 19). Cytuję z pracy E. A. Flejszic, op. cit.

³⁰ Por. J. Wierzbicki, *Dalsze uwagi na temat istoty socjalistycznego kredytu*, „Finanse” 1956, nr 5, s. 22.

Twierdzenia te znajdują swoje uzasadnienie w analizie pojęć depozytu nieprawidłowego i pożyczki w ujęciu prawa zobowiązaniowego.

Istotnym elementem depozytu nieprawidłowego jako umowy cywilnoprawnej jest to, że strona składająca określone przedmioty do depozytu może w każdej chwili rozwiązać umowę, żądając zwrotu przedmiotu złożonego do depozytu³¹. Występuje więc tu, tak jak przy wszystkich umowach regulowanych prawem zobowiązaniowym, jako istotny moment — wola stron. Kodeks zobowiązań przy regulowaniu stosunków powstających przy umowie depozytu nieprawidłowego odsyła do przepisów o przechowaniu i o pożyczce, które nie mogą mieć zastosowania przy wkładach dokonywanych na rachunek rozliczeniowy ze względów przytoczonych powyżej. Dyspozycja sumami złożonymi na rachunek bankowy nie zależy wyłącznie od przedsiębiorstwa i przedsiębiorstwo w żadnym przypadku nie może siebie zwolnić od obowiązku lokowania tych sum w banku, nie może żądać zwrotu tej tzw. „pożyczki” lub przedmiotu złożonego na „przechowanie”, nie z umowy bowiem wynika obowiązek lokowania wolnych środków pieniężnych w banku, lecz z nakazu ustawowego.

Przy realizacji zadań związanych z rozliczeniami zachodzi między bankiem a przedsiębiorstwem stosunek podobny do umowy zlecenia. Jednakże i w tym przypadku występują istotne różnice w porównaniu z prawem zobowiązaniowym. Przede wszystkim bank występuje tu znowóż w podwójnym charakterze, do niego bowiem, obok czynności czysto manipulacyjnych, należy organizacja i kontrola rozliczeń pieniężnych w ramach obowiązujących przepisów³². Aktualny obecnie system rozliczeń przyznaje dużą swobodę przedsiębiorstwu w doborze form rozliczeń, co obok zniesienia w zasadzie kolejności regulacji zobowiązań w przypadku braku środków na rachunku bankowym, zbliża wydatnie rozliczenia w ramach gospodarki uspołecznionej do stosunków cywilnoprawnych³³. Istnieje

³¹ Kodeks zobowiązań, art. 534.

³² Ustawa o NBP, op. cit., art. 19.

³³ Por. np. S. Buczkowski, *Podstawy prawne samodzielności przedsiębiorstw państwowych*, „Państwo i Prawo” 1959, nr 5—6. Autor wyciąga tak daleko idące wnioski z ostatnich zmian w systemie rozliczeń, iż twierdzi, że „nowy system rozliczeń przestaje mieć charakter instytucji prawa finan-

jednak, wprowadzie w stopniu ograniczonym, reglamentacja rozliczeń, a organem powołanym do realizacji wiążących w tej dziedzinie zasad, ograniczających swobodę decyzji przedsiębiorstw, jest bank, który w tym zakresie występuje jako urząd, a nie jako „kontrahent”.

Powyższa analiza aktualnie obowiązującego stanu prawnego upoważnia do stwierdzenia, że rachunek bankowy jako instytucja prawa finansowego jest instrumentem, przy pomocy którego bank i przedsiębiorstwo realizują swoje zadanie planowe. Obowiązek zatem dopełnienia określonych formalności przez przedsiębiorstwo, które musi posiadać rachunek rozliczeniowy, jak również obowiązek banku dopilnowania i skontrolowania, czy formalności ciążące na przedsiębiorstwie zostały spełnione, nie mogą być — w obecnym stanie prawnym — uznane za umowę w rozumieniu prawa cywilnego, w wyniku której powoływany jest do życia rachunek rozliczeniowy jako instytucja. Rachunek ten powstaje z mocy przepisów prawa finansowego, a nie w wyniku oświadczeń woli jednostek zobowiązanych do korzystania z tej instytucji.

„W ustroju socjalistycznym... wolność zawierania i kształtowania treści umów doznaje tak wielkich ograniczeń, że nie może być żadną miarą uznana za podstawę zobowiązań umownych”³¹. Teza ta ma w całości zastosowanie do stosunków istniejących między bankiem a przedsiębiorstwem w związku z korzystaniem przez te organizacje socjalistyczne z instytucji rachunku bankowego. W konsekwencji — umieszczanie instytucji rachunku bankowego w przepisach prawa cywilnego i ograniczanie się przy tym w zasadzie do powtórzenia norm zawartych w „przepisach” bankowych³⁵ lub in-

owego, a wchodzi do instytucji prawa cywilnego” (s. 837). Teza ta nasuwa zastrzeżenia chociażby z tego względu, że — wyliczając przykładowo — wybór form rozliczeń jest ograniczony do tych, które przewidziane są w przepisach o rozliczeniach, że wykluczony jest w dalszym ciągu między kontrahentami kredyt, że w wielu przypadkach forma rozliczeń (inkasowa) jest w dalszym ciągu obowiązująca, że niektóre należności, a między nimi, także zobowiązania względem banku, korzystają de facto z pierwszeństwa zaspokojenia itd. Sprawa ta jednak wymaga odrębnego opracowania.

³⁴ A. Ohanowicz, *Zobowiązania*, Część ogólna, Poznań 1958 r., s. 61.

³⁵ Projekt kodeksu cywilnego PRL, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1960, tytuł XVIII, Rachunek bankowy. Niektóre artykuły umieszczone w tym tytule są dosłownym powtórzeniem „przepisów” dla posiadaczy rachunków bankowych w NBP: art. 646 odpowiada punktowi 52 „przepisów”.

nych przepisach prawa finansowego³⁶ jest nie uzasadnione, a teza, że „przez umowę rachunku bankowego bank zobowiązuje się względem posiadacza rachunku”³⁷, jest niezgodna z całokształtem obowiązujących norm i zasad prawa finansowego.

³⁶ Vide np. art. 649 projektu kodeksu cywilnego PRL, oraz § 3 ust. 8 rozporządzenia ministra finansów z 13 sierpnia 1958 r. w sprawie form rozliczeń za dostawy, roboty i usługi pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej (Dz. U. 54/264/58).

³⁷ Projekty kodeksu cywilnego PRL, art. 646.